

MEGALİ İDEA*YA BİR ÖRNEK: GİRİT

Serap TOPRAK**

Özet

1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü ile Yunanistan Devleti kurulduktan sonra Rumlar, topraklarını genişletmek ve Büyük Yunanistan'ı kurmak için Osmanlı topraklarında, özellikle adalarda yaşayan Rumları rahat bırakmamışlardır. Girit Adası'nda da durum farklı gelişmemiştir. Girit'teki isyanlar, Mora ve diğer adalarla birlikte başlamış ve şiddetini arttırarak devam etmiştir. Rumlar, Girit'te büyük mülkler elde ederek yerlerini sağlamlaştırmak istemiştir. Bununla birlikte Müslümanların hakları hiçbir zaman korunmamıştır. Osmanlı Devleti, sorunun ciddiyetini anlayamamış ve gerekli önlemleri almamıştır. Avrupalı Devletlerden cesaret alan Rumlar ise, Girit'i önce bir Akdeniz sorunu, sonra da uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Avrupalı Devletler Girit politikalarını kendi çıkar dengelerine göre şekillendirmiştir. Ayrıca Avrupa basını da Girit olaylarını yakından takip etmiştir. Özellikle 1878 Halepa Antlaşması'ndan sonra Yunanlılık propagandasını arttıran Rumlar, Müslümanlara eziyet ederek göçe zorlamışlar ve Ada'daki Rum nüfusunu arttırmışlardır. Girit, 1897 yılında Avrupalı Devletlerin de isteğiyle önce muhtariyet kazanmış, 14 Aralık 1913 tarihinde de Yunanistan'a ilhak edilmiştir. Osmanlı Devleti ise, durumu kabul ederek Büyük Yunanistan hayalinin yolunu açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Rum, Yunan, İsyen, İlhak

AN EXAMPLE OF MEGALI IDEA: CRETE

Abstract

After Greece was founded with Edirne Treaty in 1829 and 1830 London Protocol the Roum started to disturb Roums especially in islands in Otoman Empire to found Great Greece and to expand their lands. It wasn't different in Crete island. Revolts in Crete started with the revolts in Mora and other islands and continued with violence. In Crete, the Roums wanted to consolidate their position by obtaining a large number of property. However, never protected the rights of Muslims. The Otoman Empire failed to understand the seriousness of the problem and didn't receive the necessary measure. Roums, affected by the European Countries, made Crete first Meditearian problem and then an international problem. According to the balance of interest has shaped the Crete policies of European States. Also European presss closely followed the events in Crete. Especially after Halepa Treaty in 1878 Roum increased the propaganda of being Greek and they torment Muslims and forced the Muslims to emigrate from the

* Megali İdea, başkenti İstanbul olan Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Epir, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'yı içine alan Büyük Helen İmparatorluğu'nu ifade etmektedir. Ayrıca Yunanca'da sıfatlar, isimleri cinslerine göre çekerler. Yunanca'da *idea* kelimesi dişil olduğundan onu niteleyen sıfat megalos/i/o ise, megalı şeklinde çekilir. Oysa Kelime(idea) dişil iken, sıfat(megali) çoğunlukla nötr olarak(megalo) çekilmiş haliyle kullanılmıştır. Dolayısıyla yaygın olarak kullanılan Megalo İdea yanlış bir kullanımdır.

**Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Doktora Öğrencisi.

Akademik ORTA DOĞU, Cilt 7, Sayı 1, 2012

island and they increased the population of the Roum. Crete got otonomy with the help of European States in 1897 after it was left to Greece in 14th of December in 1913. By accepting the status of the Otoman Empire opened the way fort he dream of Great Greece.

Key Words: Crete, Roum, Grek, Rebellion, Annexation

Giriş

19. Yüzyıl başlarından itibaren milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupalı Devletlerin yardımıyla Rumlar, ekonomi, eğitim ve düşünsel alanlarda güçlenerek ulusal amaç etrafında birleşti. Bu amaç doğrultusunda Rumlar, özellikle, Eflâk ve Buğdan'daki başarısız isyan girişiminden sonra, kendilerine en uygun yer olarak Mora Yarımadası'nı ve diğer Ege adalarını görmekteydi¹. Bunun üzerine Yedi Ada ve diğer adalarda bulunan kaçak Rumlar, Mora'da toplanarak isyan hareketini başlattı². Özellikle Hidra Adası denizcileri ve Mayna gençleri isyana destek verdi. Hidra denizcileri, Kolokotrinis adındaki bir Rum asinin kumandasında Patras, Navarin, Tropoliçe, Misolinki ve Nopli'yi ele geçirdi³. Ayrıca Fener Rum Patrikhanesi de isyanlara destek verdi. Patras Piskoposu Pol Germanos, üstünde Meryem Ana'nın resmi bulunan bir bayrağı eline aldı ve "Ey Yunan milleti! Artık uyan, Türkleri öldür" diyerek Rumları açıkça isyana çağırırdı⁴. Bu çağrı isyana milli ve dini bir karakter kazandırdı⁵.

16 Şubat 1821 tarihinde, Mora Hıristiyanları isyan ederek, özellikle Mora'nın merkezi olan Tropoliçe'yi kuşatıp ele geçirdi. Tropoliçe'de, Müslümanlar öldürüldü ve camiler kiliseye dönüştürüldü⁶. İsyana sadece Mora halkı katılmadı. Mora isyanı sırasında Suluca, Çamlıca, Çuka ve Değirmenlik adalarında yaşayan Rumlar da isyanlara destek verdi⁷. Rumların isyanda başarıya ulaşması için adaların isyana katılması şarttı. 2 Nisan 1821 tarihinde Kalamata şehri Rumlar tarafından yakıldı, bunu Mani şehri takip etti. Böylece Mora Yarımadası'nda 40.000 Müslüman katledildi⁸.

25 Şubat 1822 tarihine kadar sessiz kalan Avrupa, bu tarihten sonra Rum isyanlarına karşı kayıtsız kalmayarak müdahale etmeye başladı⁹. Artık Rum isyanları uluslararası bir sorun olma yolunda ilerliyordu. Avrupalı devletler kendi diplomatik çıkarları doğrultusunda her iki tarafı da idare etmeye çalıştı. Ağustos 1822'de, Alikorne Şehbenderi Kıçantı tarafından Babiâli'ye verilen

¹ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Cilt 6, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat, s. 2759.

² Ibid., s. 2760.

³ Edovard Driault, Şark Meselesi, Ankara 2003, Gazi Üniversitesi Yayınları, s. 184.

⁴ Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1996, Ötüken Yayınları, s. 190.

⁵ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 5, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 112.

⁶ BOA, 841/37873, HAT

⁷ BOA, 927/40280-C, HAT

⁸ Georges Castellan, Balkan Tarihi, İstanbul 1995, Milliyet Yayınları, s. 272.

⁹ Driault, Şark Meselesi, s. 186, 187.

bilgiye göre, asi Rumlar Mora ve Çamlıca adalarındaki isyanlarda kullanmak için Avrupa'dan silah ve mühimmat sağlamaktaydı¹⁰.

1823 yılında isyanların yoğunluğu biraz azalsa da, tamamen bastırılmadı. 1824 yılı başlarında, isyanlar tekrar şiddetini arttırdı. Özellikle Eğriboz ve Misolinki bölgelerindeki çatışmalar çok şiddetli geçmekteydi. Osmanlı kuvvetleri ise, para ve malzeme sıkıntısı çektiği için yavaş hareket etmekte ve müdahaleler gecikmekteydi. Askerlerin zamanında yetişememesi asilerin güçlenmesine neden oldu¹¹. Böylece 1825 yılı başlarında, Mora'da Rumların saldırılarının yoğunlaştığı ve Mora'nın merkezi Tropolice'de zor anların yaşandığı dönemde bütün ümitler İbrahim Paşa ve Mısır donanmasına bağlandı¹². Bu arada İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetlerin Mora'daki başarıları ve asi Rumların yenilgileri Avrupa diplomasisini de harekete geçirdi. Rum asileri yatıştırmak için Osmanlı Devleti'ne açıklamalarda bulunmak üzere biri Rus, diğeri Fransız iki subay, Bükreş'e giderek görüşmelerde bulundu¹³. Böylece Rum ayaklanması 1825 yılından itibaren uluslararası bir nitelik kazandı¹⁴.

Osmanlı-Mısır donanması 1827 yılında isyanı tam yatıştırmak üzereyken, Avrupalı Devletlerin işe karışmasıyla isyan yeni bir döneme girdi. Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi, İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu. Mora ve Girit valiliği kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi İngilizlerin çıkarlarına uygun değildi ve İngilizleri korkutuyordu. İngiltere ve Rusya, İbrahim Paşa'nın sözde zulümlerine son vermek amacıyla Sen- Petersburg'da görüşmelere başladı. Görüşmeler sonunda 4 Nisan 1827 tarihinde Sen Petersburg Protokolü imzalandı. Buna göre Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline gelecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacaktı. Bu Protokol, bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması yönünde atılmış ilk adımdı. Protokol, Avusturya, Prusya ve Fransa'ya da bildirildi. Avusturya ve ardından Prusya Protokolü reddetti. Fransa ise, 1815 yılında kendisine karşı kurulmuş olan Kutsal Birliği parçalamak niyetinde olduğundan Protokole katılmayı düşündüğünü bildirdi. Böylece İngiltere, Rusya ve Fransa arasında Londra'da görüşmeler başladı. 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada, Osmanlı Devleti, Sen Petersburg Antlaşması'nı kabul ettiği takdirde, asilerle Babiâli arasında bir mütareke yapılacağı ve Yunanistan devletinin kurulacağı; kabul etmediği takdirde ise, Protokolü imzalayan üç devletin asilere yardım etmesinin haricinde, Osmanlı hükümetini yola getirmek için baskı uygulayacağı yazmaktaydı¹⁵.

¹⁰ BOA, 957/41080, HAT

¹¹ BOA, 906/39723-B, HAT

¹² BOA, 926/4024-A, HAT

¹³ BOA, 1140/45339, HAT

¹⁴ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 174.

¹⁵ Karal, Osmanlı Tarihi, s. 116, 117.

Osmanlı Devleti, Londra Antlaşması'nın hükümlerini iç işlerine müdahale olarak gördüğünden, antlaşmayı kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa, Mora'yı abluka altına alarak Navarin'i kuşattı. İbrahim Paşa ise, İngiliz amirali Cardington ve müttefikler tarafından yapılan ateşkes teklifini, Padişah'tan emir almadıkça kabul edemeyeceğini bildirdi. İbrahim Paşa'nın teklifi reddetmesiyle üç ülkenin amirali, İbrahim Paşa'ya ultimatoma göndererek, Türk ve Mısır donanmalarıyla askerlerin Yunanistan'dan çıkmasını istedi. Fakat ultimatoma kabul edilmedi¹⁶. Mısır donanması, Navarin Limanına ulaştıktan bir süre sonra Fransızların ve İngilizlerin 22 savaş gemisi de Navarin'e gitti¹⁷. İngilizler, Osmanlı donanmasının hareket alanlarını kısıtlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Mora Valisi İbrahim Paşa ve kuvvetlerinin Çamlıca-Suluca tarafına donanma ile gitmesi emredildi, fakat Navarin önünde 28 savaş gemisi bulunduğu ve onlarla savaşmak gerekebileceğinden gidilemedi¹⁸. Ayrıca Navarin önündeki 28 parça İngiliz savaş gemisi, eğer Osmanlı-Mısır donanması hareket edecek olursa bunu engelleyeceklerini bildirdi. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Babıâli'ye, Osmanlı donanmasının bunlarla savaşa girecek kadar güçlü olmadığını bildirdi¹⁹. Amiral Cadrington kumandasındaki İngiliz gemileri, Amiral de Rigny kumandasındaki Fransız gemileri ve kendilerine daha sonra katılan amiral Heyden kumandasındaki Rus donanması 25 Eylülde İbrahim Paşa ile bir mütareke yaptı. Buna göre, Osmanlı Donanması Navarin'de kalacaktı. Ayrıca İngiliz ve Fransız donanmaları Zanta ve Milo adalarına çekilecekti²⁰. Mart 1828 tarihinde, Mora Valisi İbrahim Paşa'dan Mısır valisine gönderilen bir tezkirede, Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin Navarin ve civarında deniz yoluyla yiyecek gönderilmesini engelledikleri belirtilmekteydi²¹. Böylece Osmanlı donanması Çamlıca Adası'na doğru hareket etti. Fakat Osmanlı- Mısır donanmasının bir savaşa gücü yoktu. Temmuz 1828 tarihinde, Osmanlı Donanması, Mısır ve Tunus gemilerinin kaptanlarının ortak kararıyla imzalanıp gönderilen dilekçe bunun en açık kanıtlarındandır ki bu dilekçede, Navarin Limanı İngiliz gemileriyle kuşatıldığından bunun dışına çıkarak savaşa katılmaya donanmanın gücünün olmadığı belirtilmiştir²². Sonuçta İngiliz, Fransız ve Rus müttefik gemileri Mora'da harekâtın kesin bir şekilde durdurulması için Amiral de Rigny'in emriyle Osmanlı-Mısır donanmasını yaktı. Böylece Mısır gemileriyle birlikte 57 gemi ve 6.000 denizci kaybedildi²³.

¹⁶ Ibid., s. 118.

¹⁷ BOA, 1050/43278-B, HAT

¹⁸ BOA, 849/38071, HAT

¹⁹ BOA, 849/38071-C, HAT

²⁰ Tayyip Gökbilgin, "Navarin Maddesi", İslam Ansiklopedisi, s. 134.

²¹ BOA, 1087/44248-C, HAT

²² BOA, 849/38071-D, HAT

²³ Gökbilgin, "Navarin Maddesi" s. 134.

Sakız Adası ve diğer adalardaki isyanlar, Mora Yarımadası'ndakilerle aynı özellikleri göstermekteydi. Sakızlıların isyana katılması için çevre adalardan sürekli bir kıskırtma olduğu ve bunun için adaya birçok Rum'un geldiği bilinmektedir. Özellikle Sisamlı asiler, Sakızlı Rumlara destek veriyordu. Rum asiler, Midilli, İpsara ve Sisam'a saldırdı²⁴. Sadece Kolori Adası'ndan 2.500 kadar Rum gemilere binerek Eskiroz ve Sakız adasına gitti ve orada taşkınlık ve eşkıyalık yaptı²⁵. İmroz ve Semendirek adalarına gelince, Semendirek'te ada halkı eşkıyayla işbirliği yaparak isyana dâhil oldu. İmroz Adası'nda ise, asiler, ada halkıyla işbirliği yapamadığı için adanın savunması kolaylaştı. Bunun üzerine asilerin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı da esir alındı²⁶.

Girit Sorununun Uluslararası Bir Boyut Kazanması

Fransız Devrimi ile birlikte yayılan milliyetçilik hareketleri ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Gayrimüslim halkın bağımsızlık isteği, Çar Petro ile başlayan ve gittikçe şiddetini arttıran Rus kıskırtmaları, bozulan Osmanlı yönetimi ve Rumların kurdukları Eteryia Cemiyeti'nin faaliyetleri Girit halkının huzurunun bozulmasına neden oldu. Bununla birlikte Mora ve diğer adalarda çıkan isyanların da Girit halkı üzerinde olumsuz etkileri oldu²⁷. Özellikle 1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü ile Yunanistan Devleti kurulduktan sonra Rumlar, topraklarını genişletmek ve Büyük Yunanistan'ı kurmak için Girit'i Megali İdea'yı gerçekleştirmenin bir parçası olarak gördü.

Girit Adası'nda ilk olarak 1821 yılında Hanya Sancağı'na bağlı Apokorono ve Hanya nahiyesinin dağ köylerinde yaşayan Gayrimüslimler ayaklandı. Bu durum Girit Adası'nın 1821 yılından itibaren bir sorun haline gelmesine neden oldu²⁸. 1823 yılında Rumların yaşadığı topraklarda ayaklanmaların iyice şiddetlendiği ve yayıldığı sırada, özellikle, Mora Yarımadası'ndaki Rum isyanı, diğer bütün adalarda olduğu gibi, Girit Adası'nda da hızla yayıldı ve katliamlara neden oldu. Bu durum karşısında tam bir önlem alamayan Osmanlı Devleti, Rumlara devlete bağlılıktan ayrılmamaları konusunda öğütlerde bulunmakla yetindi. Fakat Rum eşkıyası rahat durmayarak İzmir'e dâhi saldırdı. Bu durumda önlem olarak İzmir Muhafızı Hasan Paşa, bu eşkıyayı Girit'e sürdü, fakat Girit eşkıyası nedeniyle ayaklanmalar daha da şiddetlendi. Kandiye ve Hanya Muhafızları Şerif ve Lütfullah Paşa ile Resmo Muhafızı Osman Haşim Paşa asilere karşı yetersiz kaldıklarından çareyi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın

²⁴ BOA, 847/38031, HAT

²⁵ BOA, 842/37878-T, HAT

²⁶ Mübahat Küttükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", III. Askeri Tarih Semineri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Atase Yayınları, Ankara 1986, s. 135.

²⁷ Cemal Tukin, "Girit Maddesi", İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, s. 89.

²⁸ Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 8, s. 118.

kendilerine yardıma gelmesinde gördü²⁹. İsyanlara Rumlar bireysel katılmadı ve geniş çaplı katılımları oldu. 1823 yılında, Rum asiler tarafından tehdit edilen Kisamo ve Salina kazalarında, 16.000 Rum, Müslümanlar üzerine saldırdı ve saldırılardan kaçamayan herkesi öldürdü. Kisamo kalesinin teslim olduğu ve Müslümanların katledildiği haberini alan Salina Müslümanları kaçmak istese de, kaçış yolunda saldırıya uğrayınca ağır kayıplar verdi³⁰. Özellikle 1825 yılındaki ayaklanma oldukça kanlı geçti³¹. Mayıs 1829 tarihinde, 5 bini aşan Giritli Rum asiyle üç gün boyunca mücadele edildi. Bunun üzerine bütün savaşlarda asiler perişan olarak dağlara kaçmak zorunda kaldı. Bütün bu savaşlarda elde edilen başarıda Mısır askerinin ve Mısır askeri Başbuğu Mustafa Paşa'nın payı büyüktü³². Temmuz 1829 tarihinde, Rumlarla silah bırakmaları için görüşmeler yapıldı. Fakat Rumlar, anlaşmadan yana değildi. Hatta görüşmeler sırasında hazır bulunan İngiliz kumandanı dahi Rumların haksızlığını ve uyuşmazlığını dile getirmek zorunda kaldı. Bütün baskılara rağmen, Rumlar uzlaşmayarak isyanlara devam etti³³.

Yunanistan'ın bağımsızlığını onaylayan 1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü'nde Yunanistan'ın sınırları belirlenirken, Giritli Rumlar da Yunanistan'a bağlanmak istedi. Fakat bu istekleri Büyük Devletler tarafından kabul edilmedi³⁴.

1840 Londra Antlaşması'yla Mehmet Ali Paşa Girit'ten çekilince Giritli Rumlar, 1841 ve 1858 yıllarında tekrar ayaklandı. Zira 1856 yılında Girit'te büyük değişiklikler yapılmıştı. Bu tarihten itibaren Girit Adası'nın Hıristiyan halkı büyük mülkler edinmeye başladı. Bununla birlikte Rumlar, Rusların da desteğiyle Girit'teki diğer Hıristiyan milletleri her fırsatta kışkırtmaya çalıştı. Osmanlı Devleti, Girit'teki durumun ciddiyetini tam olarak anlayamamıştı. Babîli, Girit'teki iç huzurun iyi valilerle çözülebileceğini düşünüyordu. 1858 yılı isyanından sonra Girit Valisi Veli Paşa'yı geri çağırarak yerine Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'yı gönderdi. Ahmet Paşa'dan sonra sırasıyla, Sami Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve İsmail Paşa Girit'e vali olarak gönderildi. Fakat Eflâk ve Buğdan'ın imtiyazlarının genişletilmesi, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık mücadelesi ve Lübnan Hıristiyanlarının Büyük Devletlerin yardımıyla muhtariyet kazanması Girit Hıristiyanlarının da umutlanmasına yol açtı³⁵. 1856 yılından sonra, Ada'daki durum iç huzuru koruma çabalarının ötesinde, Batılı Devletleri de ilgilendiren uluslararası bir sorun haline geldi³⁶.

²⁹ BOA, 904/39704, HAT

³⁰ BOA, 919/39979-A, HAT

³¹ İhsan Ilgar, "Girit'i Nasıl Kaybettik?", Tarih Hayat Mecmuası, Cilt 1, Sayı 2, 1970, s. 75.

³² BOA, 1020/42612-B, HAT

³³ BOA, 1019/42600-U, HAT

³⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 280.

³⁵ Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 7, s. 19.

³⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 279.

1864 yılında Yedi Ada Yunanistan'a verildi. Bunun üzerine Rumların yaşadığı bütün adaları elde ederek "Büyük Yunanistan"ı kurmak isteyen Rumlar, Girit'teki faaliyetlerini arttırdı. Rusya'nın Hanya Konsolosunun da desteğiyle Rumlar, 1866 yılında geniş katılımlı bir isyan çıkarttı³⁷. Her fırsatta Rumları destekleyen Ruslar ise, bu isyan sırasında da Rumların yanında yer aldı³⁸. Rusların Girit isyanlarındaki rolü dünya kamuoyu tarafından da yakından takip edilmekteydi. 1866 yılında, *Patrie Gazetesi*'nin haberine göre, Girit'teki asileri tahrik eden Rusya'ydı³⁹. Rusya'nın etkinliğini arttırması sonucu diğer devletler de Girit'teki gelişmelere seyirci kalamadı ve müdahale etmek için fırsat kolladı. İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya, Rusya ve Amerika Girit'in Suda ve Hanya limanlarına birer kıta vapur gönderdi⁴⁰. Böylece Büyük Devletler, 1866 yılında Girit'i bir "Akdeniz Sorunu" haline getirdi⁴¹.

Girit Valisi İsmail Paşa, Hanya'da Girit Rumlarına yönelik yayınladığı beyannameye, halkın şikâyetlerini ifade etmekte serbest olduklarını, fakat entrika ve kışkırtmalara kapılmadan bunları ılımlı bir şekilde ifade etmeleri gerektiği yönünde uyarıda bulundu. Ancak Rumlar, şikâyetlerini Girit valisi yerine Girit'teki Büyük Devletlerin konsoloslarına yapmaya devam etti. Buna göre Rumlar, vergilerin azaltılması, vergi usullerinin iyileştirilmesi, ürün nakli için yolların yapımı, Hıristiyanlar aleyhine olan adalet sisteminin iyileştirilmesi, okul ve hastane açılması, kanun önünde eşitliğin, dinsel hoşgörünün ve serbest belediye seçimlerinin sağlanması gibi isteklerde bulundu. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu istekleri kabul etmemesini bahane eden Girit Genel Meclisi, 2 Eylül 1866 tarihinde aldığı kararla, Girit Adası üzerindeki Osmanlı egemenliğini ilga ettiğini ve Ada'nın Yunanistan'a ilhak edildiğini bildirdi⁴². Bunun üzerine, Ekim 1866 tarihinde, Girit'ten göçler arttı. Yalnız Müslüman aileler değil, Hıristiyan aileler de göçmek zorunda kaldı. Bu tarihte, bir kaç yüz Giritli Hıristiyan aile İzmir'e göçerken, Yedi Adalara ve diğer bazı yerlere de çok sayıda Hıristiyan aile göç etti⁴³.

1867 yılında Osmanlı Devleti, Girit meselesi hakkında Avrupa devletlerinin tarafsız kalması gerektiğini vurguladı, hatta bu tutumunu Rusya'nın resmi gazetesi gibi çalışan *Journal de Petersburg*'da ilan etti⁴⁴.

Büyük Devletlerin Girit'e yönelik politikalarına gelince, Rusya en başından beri Girit isyanlarını desteklemekteydi. Fransa, Girit isyanları sırasında Belçika'yı ilhak etmeye hazırlandığı için Girit'in Yunanistan'a verilmesinden ya-

³⁷ Ibid., s. 280.

³⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, s. 21.

³⁹ *Tasvir-i Efkâr*, 418/1-2, 23 R 1283

⁴⁰ *Tasvir-i Efkâr*, 428/3, 5 C 1283

⁴¹ *Tasvir-i Efkâr*, 433/2, 25 C 1283

⁴² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 281.

⁴³ *Tasvir-i Efkâr*, 429/1-1, 8 C 1283

⁴⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 449/1-3, 29 Ş 1283

neydi. Gazete de Levant'ta, Girit'in Yunanistan'a terkinin Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne tavsiye edildiği şeklinde haberler çıktı, fakat daha sonra Fransa bu haberleri yalanladı⁴⁵. Siyasi birliklerini tamamlamaya çalışan İtalya ve Prusya da, Fransa'yı destekliyordu. İngiltere ise, Akdeniz siyasetini milliyetçilik esaslarına göre değil de, milli çıkarları üzerine kurduğundan büyük bir Yunanistan kurulmasından yana değildi. Bunun yerine, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını tercih ediyordu. Bu nedenle Girit isyanları karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı⁴⁶. Hatta Girit isyanlarına katılan pek çok asi, İngiltere'ye giderek Girit'in Yunanistan'a verilmesi konusunda yardım istedi. Fakat İngiltere bu isteği reddetti⁴⁷. İngiltere'nin aksine Avusturya, Girit'in Yunanistan'a terkinin istiyordu ki Avusturya'nın yarı resmi yayın organı bir gazete, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğu ve Girit'in Yunanistan'a terki fikrine yanaştığını doğrulamaktaydı⁴⁸. Nitekim Girit'in Yunanistan'a verilmesi için Babıâli'ye tavsiye niyetinde Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından ortak bir nota düzenlendi. Ancak bu nota, İngiltere'nin reddetmesinden dolayı Babıâli'ye iletilmeden geri çekildi⁴⁹. Yabancı basın da, İngiltere'nin Girit siyasetine ilgi göstermekteydi ve İngiltere'nin Ada'daki ağırlığı üzerinde durmaktaydı. İtalya isimli bir gazetenin yayınladığı yazıda;

“İstanbul'daki İngiltere nüfuzunun Girit meselesinde de üstün geleceği sanıldığı, Lord Lines'in Girit'in Yunanistan'a verilmesine karşı çıkıp, buranın da bir Sisam Adası gibi “irade-i müfreze” tahtına alınmasını istediği, böylece istediği bir kişiyi oraya “bey” olarak atamak istediği” belirtilmekteydi⁵⁰.

Bu arada Yunanistan boş durmuyor, isyanları teşvik ve asilere yardım için elinden geleni yapıyordu. Yunanistan, Ada'daki asileri desteklemek için kendi vapurları ile Girit'e asi gönderiyordu. Bir Yunan vapuru 700 kişiden oluşan bir asi grubunu Girit'e çıkarmıştı⁵¹. Osmanlı Devleti ise, Girit'teki isyanların devam etmesi ve olayların önüne geçilememesi üzerine 10 Ocak 1868 tarihinde yayınladığı bir fermanla, Girit'e geniş bir “özerklik statüsü” verdi. Özerklik ile ilgili fermana rağmen, Girit sorunu çözülemedi. Girit sorununu çözmek için öncelikle Yunanistan sorununu çözmek gerekiyordu. Bu amaçla Osmanlı Devleti, 4 Aralık 1868 ve 11 Aralık 1868 tarihlerinde Yunanistan'a bir ultimatö verildi. Ancak Yunanistan'dan olumlu bir cevap alamayan Osmanlı Devleti, 16 Aralık 1868 tarihinde, Yunanistan ile tüm diplomatik ilişkilerini kestiğini açıkladı. 9 Ocak 1869 tarihinde ise, Büyük Devletlerin girişimiyle Paris'te bir

⁴⁵ Tasvir-i Efkâr, 470/2, 21 ZA 1283

⁴⁶ Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 7, s. 22.

⁴⁷ Tasvir-i Efkâr, 474/2-3, 5 Z 1283

⁴⁸ BOA, 157/6, HR. SYS.

⁴⁹ Tasvir-i Efkâr, 475/2, 8 Z 1283

⁵⁰ Tasvir-i Efkâr, 482/2, 16 M 1284

⁵¹ Tasvir-i Efkâr, 480/2, 2 M 1284

kongre düzenlendi ve kongrede Osmanlı Devleti'nin haklı olduğu kararı alındı. Bu karar, 20 Ocak 1869 tarihinde bir bildirgeyle Yunanistan'a iletildi. Böylece Büyük Devletlerin garantisi altına alınan Girit sorunu bir süreliğine kapandı⁵². Fakat Rusya'nın Rumları kışkırtması ve himayesi devam etti. International Gazetesi'nin iddialarına göre, ele geçirilen Girit eşkıyası üzerinden çıkan evraktan Rusya'nın bunlara yardım ettiği anlaşılmaktaydı⁵³. Yine Tuquie Gazetesi'nin, Presse Gazetesi'nden alıp yayınladığı makalede:

“1856 ahitnamesini imzalayan devletlerin taahhüdü altında olarak Girit'in uygun meblağ karşılığında Yunanistan'a terk edilmesi hakkında Rusya'nın bir tasarısının bulunduğu ve bunu Avusturya'ya teklif edeceği”⁵⁴ yer almaktaydı.

Bu sırada Yunanistan, Girit'teki nüfus üstünlüğünü elde etmek için Rum nüfusunu arttırma çalışmaları başlattı ve 1869 yılı Mart ayında, sadece iki hafta içinde Yunanistan'dan Girit'e 2190 göçmen geri döndü⁵⁵.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda, Ermeni sorununda olduğu gibi, Girit sorununda da bir İngiliz-Rus mücadelesi başladı. Girit sorununda İngiltere'yi harekete geçiren ise, Ayastefanos Antlaşması oldu. Çünkü bu antlaşmanın 15. maddesine göre, Osmanlı Devleti Girit'teki özerklik statüsünü genişletecek ve bu konuda aldığı önlemleri uygulamadan önce, Rusya'ya danışacaktı. Böylece Rusya dolaylı da olsa Girit üzerinde bir kontrol sağlayacaktı. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere, Berlin Antlaşması'yla bu maddeyi kaldırttı ve yerine 23. maddeyle, 1868 özerklik planının uygulanması ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin devletlere bilgi verme esasını getirtti. Fakat Yunanistan'ın Girit Rumlarını tahrik etmesiyle 1878 yılında isyanlar devam etti. Bu isyanları bastırmak isteyen Osmanlı Devleti, Halepa Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. 25 Ekim 1878 tarihinde imzalanan Halepa Antlaşması, 1868 yılında verilen özerklik haklarını genişletmekte ve Ada'nın yeni anayasası olarak kabul edilmekteydi. Antlaşmanın başlıca maddeleri şu şekildedir⁵⁶:

1- Girit Genel Valisi beş yıl süreyle tayin edilecek; Genel Vali, Müslüman veya Hıristiyan olabilecektir. Müslüman olduğu takdirde Hıristiyan bir yardımcısı, Hıristiyan olduğu takdirde bir Müslüman yardımcısı bulunacaktır.

2- Vilayet Genel Meclisi, 80 üye içine alacak; bunlardan 49'u Hıristiyan, 31'i Müslüman olacaktır. Meclis yılda bir defa toplanacak mahalli ihtiyaçlar hakkında kararlar verebilecektir.

3- Memurlar tercihen yerliler arasından seçilecektir.

4- Rumca, Türkçe gibi resmi dil olarak kabul edilecektir.

5- Vergi gelirlerinin fazlası Ada'nın amme hizmetleri için kullanılacaktır.

⁵² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 284.

⁵³ Tasvir-i Efkâr, 692/2, 19 L 1285

⁵⁴ Tasvir-i Efkâr, 694/2, 26 L 1285

⁵⁵ Tasvir-i Efkâr, 707/2, 16 Z 1285

⁵⁶ Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 8, s. 119.

6- Kâğıt paranın tedavülü yasak olacak, basın hürriyeti sağlanacaktır.

Halepa Antlaşması'ndan sonra Girit valiliğine getirilen Fotiyadis, Yunanlılık politikasıyla kendi adamlarını göreve getirdi ve Türklere karşı asileri korudu. Anderya Kakori'nin başkanlığında toplanan asiler, Girit'in Yunanistan'a ilhakını amaçlıyor ve Hıristiyanlık propagandasıyla halkı isyana teşvik ediyordu⁵⁷.

1882 yılında Babîâli, bir layiha hazırlayarak, "Girit'e tayin edilecek valilerin Müslüman olmamaları halinde İslam adabını bilen bir Hıristiyan olması gerektiğini, Girit'te bulunan Rum asıllıların Yunanistan ile sıkı ilişkiler içinde olduklarını, Girit'te yaşayan Müslümanların eğitimine önem verilmesini ve eğitim ihtiyaçlarının temin edilmesinin gerekliliğini"⁵⁸ vurgulamışsa da, Rum valiler tarafından pek önemsenmedi. Zira dış baskılar ve tahrikler devam etmekteydi. Bu dönemde, özellikle İngiltere'nin Girit politikasında değişiklikler oldu. O güne kadar Girit'in Osmanlı Devleti'nde kalmasını savunan İngiltere taraf değiştirmişti. Girit Meclisi'nde bulunan Müslüman vekiller tarafından Babîâli'ye gönderilen telgrafta, İngilizlerin tahrikleri ve Girit'te bir Prenslik kurarak Girit'i Yunanistan'a ilhak etme niyetinde oldukları⁵⁹ açıkça belirtilmiştir. Özellikle 1885 yılında Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın birleşmesi, Giritli Rumları harekete geçirdi. Rumlar, Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmemesi halinde Halepa Antlaşması'nın muhtariyet hükümlerinin genişletilmesini istedi. Ayrıca Hıristiyan meclis azaları, meclisi terk ederek çalışmalarını önlemek ve böylece genel bir karışıklık çıkarmak istedi⁶⁰. Yine Rumlar, Babîâli'den Girit isyanı sırasında halkı kışkırttığı için kapatılan Arkadi Gazetesinin yeniden açılmasını talep etti, fakat bu istekleri Babîâli tarafından reddedildi⁶¹. Bununla birlikte Babîâli, Girit Valisi ve Girit İdare Meclisi'nin devlet menfaatlerine uygunsuz hareketlerde bulduklarını tespit etti⁶². Görüldüğü gibi Rumların bütün amacı, huzursuzluk ve kargaşa ortamı yaratarak Müslüman halkın kendine olan güvenlerini yitirmelerini, olaylardan yılmalarını sağlamaktı. Bu ortam içinde Girit'teki Müslümanların can ve mal güvenliklerinin kalmadığı gibi keder ve ümitsizliğe düştükleri⁶³ de bilinmekteydi. Ayrıca Osmanlı yöneticileri de, Müslüman halka haksızlık yapmaktaydı. Nitekim Girit Vali Müşaviri Abdülvehhab Paşa'nın Müslümanların hukukunu korumada kayıtsız kaldığı kanıtlandığından Siroz Mutasarrıflığı'na ve İbrahim Paşa'nın da Girit Vali Müşavirliği'ne atanmasına karar verildi⁶⁴.

⁵⁷ Ilgar, "Girit'i Nasıl Kaybettik?", s. 81.

⁵⁸ BOA, 5/45, Y. PRK. UM.

⁵⁹ BOA, 114/30, Y. EE.

⁶⁰ BOA, 491//17, A:}MKT. MHM.

⁶¹ BOA, 1431/24, DH. MKT.

⁶² BOA, 13/49, Y. PRK. UM.

⁶³ BOA, 13/9, Y. PRK. AZJ.

⁶⁴ BOA, 41/37, Y. A. RES.

Girit'te ara sıra yatışan isyanlar, 1889 ve 1890 yıllarında yeniden şiddetlen-
di. Girit isyanlarında İngiliz, Yunan ve Rus tahriklerinin rol oynadığı⁶⁵ herkes
tarafından bilinse de, İngilizlerin Girit'teki entrikaları Padişahı tedirgin ediyordu⁶⁶.
Times gazetesi Viyana muhabiri, Girit Müslümanlarının İngiliz himayesi-
ni talep ettiklerini, Hıristiyanların çoğunun ise, Yunanistan'a ilhak arzusu için-
de olduklarını yazmaktaydı. Bununla birlikte, İngiltere'nin Girit üzerindeki
planları Fransa'nın hoşuna gitmiyordu. Mösyö Şinel, Girit isyanlarının İngiliz
entrikası olmasından dolayı Fransa Hükümetinin Girit sularına savaş gemileri
göndereceğine ilişkin Babıâli'ye bir mektup göndermişti⁶⁷. Yunanistan ve Gi-
rit'teki Rumlar, birleşmeyi kolaylaştırmak için, Müslümanları göç etmeye zor-
luyor ve bunun yaparken de Avrupa'nın aracılığını istiyordu⁶⁸. 1890 yılı başla-
rında, Atina'daki Girit isyancıları bir komite kurup sınırı aşarak ihtilal yaptıra-
cakları yönünde Hıristiyan halkı kışkırtmaktaydı⁶⁹. Girit'te Hıristiyanların top-
lanmalarından dolayı Müslüman halk korkuya kapıldı. Bunun üzerine vilayete
iki tabur asker gönderilerek isyanlar bastırıldı⁷⁰. Her zaman toplumsal barışı
sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti, Ağustos 1891 tarihinde, Girit olaylarından
dolayı mahkûm olanları affettiğini açıkladı⁷¹. Fakat Girit sorunu çözülecek gibi
görünmüyordu. Girit'teki Müslümanlara eziyet ve katliam devam etmekteydi.
Yunanistan, Giritli Rumları isyana teşvik ve tahrik ederken, Yunanistan'a iltica
eden Giritli asiler de Yunanistan'ı müdahale etmeye davet ediyordu⁷². Zira
Daily News gazetesinin iddialarına göre "*Yunanistan, 1889 yılından beri lağ-
vedilen Girit'teki imtiyazlarını talep etmekteydi*"⁷³. Yapabilecekleri çok fazla
bir şeyleri olmayan Müslümanlar bütün eziyetlere karşı, konsolosluklara bir
nota verdi⁷⁴, fakat bir sonuç alamadılar. II. Abdülhamit ise, Balkanlar'da isyan
çıkan diğer bölgeler gibi Girit'i de gözden çıkarılmış, kaybedilecek toprak ola-
rak görüyordu. 1894 yılında Ada'nın Müslüman ve Hıristiyan halkı arasındaki
silahlı çatışmalar devam etti. Babıâli'ye göre, Mahmut Celalettin Paşa'nın me-
muriyetinde bulunan Girit'te, Yunanistan tarafından tahrikler olmadıkça bura-
daki Rumların isyan çıkarma ihtimali yoktu⁷⁵. Bununla birlikte, Girit'teki Yu-
nan konsolosunun teşvikiyle Rumlar, bazı isteklerde bulunmak üzere toplantı-
lar düzenledi⁷⁶. Ayrıca Ada'da Manousos Koundouros liderliğinde kurulan

⁶⁵ BOA, 12/34, Y.PRK. HR.

⁶⁶ BOA, 15/35, Y. PRK. TKM.

⁶⁷ BOA, 12/32, Y. PRK. HR.

⁶⁸ BOA, 15/54, Y. PRK. UM

⁶⁹ BOA, 16/27, Y. PRK. UM.

⁷⁰ BOA, 14/10, Y. PRK. HR.

⁷¹ BOA, 22/88, Y. PRK. BŞK.

⁷² BOA, 28/70, Y. PRK. TKM.

⁷³ BOA, 22/15, Y. PRK. TKM

⁷⁴ BOA, 27/98, Y. PRK. UM.

⁷⁵ BOA, 30/48, Y. PRK. TKM.

⁷⁶ BOA, 279/71, Y.A. HUS.

İhtilal Cemiyeti de, 1895 yılında Osmanlı Devleti'nin Ermeni olayları ile uğraşmasını fırsat bilerek, Yunanistan'ın da desteği ile daha geniş haklar istediğini açıkladı⁷⁷. Fakat Ada'daki Müslümanların hakları gözetilmiyordu. Özellikle alınan yeni ıslahat kararları gereğince Girit Meclis-i Umumi azalarının belirlenmesinde Müslümanların görevlerinin dikkate alınmaması Girit Müslümanlarını harekete geçirdi ve kendilerinin de dikkate alınmaları için dilekçe yazıp şikâyetle bulundular⁷⁸. Yine de Müslümanların hayal kırıklığı gün geçtikçe artmaktaydı. Nitekim Hanya önüne gelen İngiliz zırhlısının büyük bir istimbottunun Goyna Manastırı önüne gelerek papazlarla görüştüğü yönündeki haberler, Müslüman halkı umutsuzluğa düşürdü. Oysa İngiliz zırhlısı, Giritli Rum asileri cesaretlendiriyordu⁷⁹. Asiler arkalarında kamuoyu oluşturmayı başarmıştı. Her yerden asilere yardım geliyordu. Sakız'da, Yunan konsolosu Girit isyanları için gizlice yardım toplarken⁸⁰, Romanya, Sırbistan, Rusya ve Batum'daki Rumlar da, Giritli asiler için yardım ve gönüllü toplamaya başladı. Bununla birlikte, İstanbul ile Batum civarındaki Poti Kalesi gibi yerlerde cemiyetler kuruldu⁸¹. Bununla da yetinmeyen Rumlar ve Patrik İzmirliyan, Amerikalıları Girit isyanına destek vermeye davet etti⁸². Buna karşın Osmanlı Devleti, Girit'i her ne kadar kaybedilmiş topraklar olarak görse de, Müslümanlar için bazı girişimlerde bulunmuş ve Girit'teki Müslümanların uğradığı zulme son verilmesi için İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisiyle görüştü⁸³.

1896 ve 1897 yıllarında Kandiye ve Hanya'da Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında çıkan çatışmalar üzerine İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında çıkabilecek bir savaşa engel olmak için müdahale kararı aldı. Fakat Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki bir savaşa engel olamadılar. Bunun üzerine 2 Mart 1897 tarihinde Avrupalı Devletler, Atina'ya bir nota vererek şu isteklerde bulundu⁸⁴ :

1- Girit hiçbir surette Yunanistan'a verilmeyecektir.

2- Osmanlı İmparatorluğunun mülki tamamlılığı Avrupalılarca garanti edilmiştir. Girit için özel bir idare kurulacaktır.

3- Yunanlılar, Girit'ten deniz ve kara birliklerini çekeceklerdir.

4- Bu kuvvetlerin çekilmediği görülürse zor kullanılacaktır.

Osmanlı Devleti, Yunanistan ile yaptığı savaşı kazansa da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın isteği üzerine 18 Aralık 1897 tarihinde Girit'in muhtariye-

⁷⁷ Ayşe Nühket Adıyeye, Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı, Ankara 2000, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 139.

⁷⁸ BOA, 146/99, Y. MTV.

⁷⁹ BOA, 50/39, Y. EE.

⁸⁰ BOA, 35/20, Y. PRK. UM.

⁸¹ BOA, 356/3, Y.A. HUS.

⁸² BOA, 65/65, HR. SYS.

⁸³ BOA, 23/36, Y.PRK. HR.

⁸⁴ Ilgar, "Girit'i Nasıl Kaybettik?", s. 84.

tini ilan etmek zorunda kaldı. Fakat Almanya ve Avusturya bu karara katılmadı. Girit'e verilen Muhtariyetin başlıca esasları şunlardır⁸⁵:

1- Girit, Osmanlı hâkimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayettir.

2- Bu vilayetin başında Padişahın beş sene süreyle ve devletlerin onayı ile tayin edeceği bir vali bulunacaktır.

3- Müslümanların emniyeti sağlandıkça Türk askeri Ada'dan çekilecektir.

4- Her sene Osmanlı hazinesine maktu bir vergi verilecektir.

Muhtariyet ile birlikte Yunan Kralının oğlu Prens George, Girit'e Vali tayin edildi. Böylece hem Osmanlı Devleti'nin Ada'daki fiili varlığı sona erdi, hem enosis gerçekleşti, hem de megali idea'ya bir adım daha yaklaşıldı⁸⁶. Muhtariyetin ilanından sonra bazı Müslümanlar, Girit'teki yabancı askerler tarafından tutuklanarak Selanik'e gönderildi⁸⁷. Bununla birlikte, Prens George'un Girit'e gelişindeki karşılama töreninde, Osmanlı Sancağı diğer bandıraların yanına konulmadı⁸⁸. Prens George'u kabul etmeyen ve can güvenlikleri olmayan Giritli Müslümanlar, özellikle Kandiye'deki Müslümanlar göç etmek zorunda kaldı. Evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalan Müslümanların göç etmesi, Girit Hazinesine zarar verecek olmasına rağmen asayişin lehinde görüldü⁸⁹.

Girit'te, 1899 yılından itibaren, Venizelos tarafından yeni bir anayasa kabul edildi. Artık Girit'e ait bir bayrak ve posta pulu vardı. Ayrıca bir de polis teşkilatı kuruldu⁹⁰. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği gün, Girit Milli Meclisi Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, "Girit Adasının Yunanistan'a ilhaki için Girit Milli Meclisinde verilen kararın tatbikinun uygun olmayacağını ve statükonun korunması gerektiğini" bildirerek alınan kararı protesto etti⁹¹.

Babiâli, Doğu Rumeli ve Bosna-Hersek konusunda büyük fedakârlık yapıldığını, fakat Girit'in Yunanistan'a ilhakını asla kabul edemeyeceklerini açıkladı. Yine de Temmuz 1909'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Girit'te bulunan bütün askerlerini geri çekme kararı aldı. Sadece Suda Limanı'nda Müslüman halkı korumak için dört küçük savaş gemisi bırakıldı⁹².

Girit sorununun çözümü 1913 Londra Antlaşması'yla gerçekleşti. Londra Konferansı'nın başında Türk heyeti, Girit'ten ve adalardan vazgeçilmeyeceğini bildirirse de, Konferans sonunda Türk heyeti başkanı Reşit Paşa: "Başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi halinde, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarının Büyük Devletlere bırakabileceğini"

⁸⁵ İsmail Hakkı Danişmend, İzahlı Osmanlı Kronolojisi, Cilt 4, İstanbul 1955, s. 341.

⁸⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 563.

⁸⁷ BOA, 53/31, Y. PRK. BŞK.

⁸⁸ BOA, 37/90, Y. PRK. AZJ.

⁸⁹ BOA, 41/61, Y. PRK. TKM.

⁹⁰ Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 8, s. 125.

⁹¹ BOA, 44/54, Y. PRK. TKM.

⁹² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 628.

açıkladı. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'nın 4. maddesinde, "Sultan'ın Girit üzerindeki haklarını başlıklarına bıraktığı" belirtildi. Böylece Büyük Devletlere bırakılan Girit'in, kısa bir süre sonra, 14 Aralık 1913 tarihinde Yunan Kralı tarafından Yunanistan'a katıldığı ilan edildi.⁹³

Sonuç

Ege Denizi'nin güney sınırını belirleyen ve Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'tan sonra en büyük ikinci ada olan Girit, stratejik bir konuma sahiptir. 19. Yüzyıla kadar huzurlu insanların yaşadığı ada olarak bilinen Girit, 1821 Mora isyanından sonra huzursuz ve sorunlu bir bölge haline geldi. Özellikle Yunan devleti kurulduktan sonra, Yunanlılık propagandasının ve Megali İdea'nın merkezi oldu. Osmanlı Devleti'nin hem iç, hem de dış sorunlarının odağı olan Girit, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na da zemin hazırladı. Bununla birlikte Girit, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti ve Yunanistan'a karşı izledikleri dış politikada belirleyici rol oynadı. Ayrıca Avrupalı Devletler, kendi çıkar dengeleri doğrultusunda Rumların isyanlarını ve Yunanistan'ın Girit'le birleşme arzusu- nu da destekledi.

Yunanistan'la birleşmeye giden bu süreçte, Girit'in Müslüman Türk halkı çok acılar çekti ve evlerini terk ederek Ada'dan kopmak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin gözden çıkarılmış topraklarından biri olan Girit, devletteki çözülüşün de en açık göstergesi olmuştur. Zira Osmanlı Devleti, 1897 Savaşı'nı kazansa da Girit'i elinde tutacak gücü kendinde görememişti. Yunanistan'ın gözünde Girit, Enosis'in ve Büyük Yunanistan'ın bir parçasıydı ve Osmanlı Devleti bunu tanımak zorundaydı. Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletlerin de baskısıyla Ada üzerindeki haklarından vazgeçerek önce Girit'in muhtariyetini, sonra da Yunanistan'a ilhakını tanımak zorunda kaldı. Böylece Girit'le başlayan ve Kıbrıs'a kadar uzanan *Megali İdea* propagandasının ilk adımı atıldı. 1913 yılında Yunanistan'a katılan Girit, belki de kendini hiçbir zaman Yunanistan'a ait hissetmedi? Nitekim Yunanistan'la birleşmesinden yetmiş yedi yıl sonra Girit halkı tarafından yayınlanan *Bağımsızlık Bildirisi* bunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

Adıyeke, Ayşe Nühket, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, Ankara 2000, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 6, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1999, Türk Tarih Yayınları

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 841/37873, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 927/40280-C, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 957/41080, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 906/39723-B, HAT

⁹³ Adıyeke, Osmanlı İmparatorluğu Ve , s. 296.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 926/4024-A, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1140/45339, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1050/43278-B, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071-C, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1087/44248-C, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071-D, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 847/38031, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 842/37878-T, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 904/ 39704, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 919/39979-A, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1020/42612-B, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1019/42600-U, HAT
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 5/45, Y. PRK. UM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 114/30, Y. EE.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 491//17, A:}MKT. MHM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1431/24, DH. MKT.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 13/49, Y. PRK. UM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 13/9, Y. PRK. AZJ.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 41/37, Y. A. RES.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 12/34, Y.PRK. HR.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 15/35, Y. PRK. TKM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 12/32, Y. PRK. HR.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 15/54, Y. PRK. UM
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 16/27, Y. PRK. UM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 14/10, Y. PRK. HR.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 22/88, Y. PRK. BŞK.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 28/70, Y. PRK. TKM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 22/15, Y. PRK. TKM
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 27/98, Y. PRK. UM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 30/48, Y. PRK. TKM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 279/71, Y.A. HUS.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 146/99, Y. MTV.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 50/39, Y. EE.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 35/20, Y. PRK. UM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 356/3, Y.A. HUS.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 65/65, HR. SYS.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 23/36, Y.PRK. HR.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 53/31, Y. PRK. BŞK.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 37/90, Y. PRK. AZJ.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 41/61, Y.PRK. E. Z. TKM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 44/54, Y. PRK. TKM.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 157/6, HR. SYS.
Castellan, Georges, Balkan Tarihi, İstanbul 1995, , Milliyet Yayınları
Danişmend, İsmail Hakkı, İzahlı Osmanlı Kronolojisi, Cilt 4, İstanbul 1955
Driault, Edovard, Şark Meselesi, Ankara 2003, Gazi Üniversitesi Yayınları

- Gökbilgin, Tayyip, “Navarin Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- İlgar, İhsan, “Girit’i Nasıl Kaybettik?”, *Tarih Hayat Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 2, İstanbul 1970
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, Ankara 1995, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, Ankara 2000, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Kütükoğlu, Mübahat, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, *III. Askeri Tarih Semineri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Ankara 1986, Atase Yayınları
- Şahin, Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996
- Tasvir-i Efkâr*, 418/1-2, 23 R 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 428/3, 5 C 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 433/2, 25 C 1283
- Tasvir-i Efkâr*. 429/1-1, 8 C 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 449/1-3, 29 Ş 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 470/2, 21 ZA 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 474/2-3, 5 Z 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 475/2, 8 Z 1283
- Tasvir-i Efkâr*, 482/2, 16 M 1284
- Tasvir-i Efkâr*, 480/2, 2 M 1284
- Tasvir-i Efkâr*, 692/2, 19 L 1285
- Tasvir-i Efkâr*, 694/2, 26 L 1285
- Tasvir-i Efkâr*, 707/2, 16 Z 1285
- Tukin, Cemal, “Girit Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınlar